

Miscellanea

SVITLANA SHEVELOVA
Społeczna Akademia Nauk
Łódź

TENDENCJE I PERSPEKTYWY ROZWOJU SEKTORA MLECZARSKIEGO ROSJI*

Wstęp

Sektor mleczarski Rosji jest jedną z najbardziej rozwojowych branż przemysłu spożywczego; w latach 2005-2009 odnotowano wzrost sprzedaży o 8,8%. Wartość sprzedaży artykułów mleczarskich w 2009 r. wynosiła 12,4 mld USD i przewiduje się, iż do 2014 r. wzrośnie do 17,5 mld USD [3].

W niniejszym artykule skoncentrowano się na następujących zagadnieniach:

- Podstawowe tendencje rozwoju w sektorze mleczarskim Rosji, zwłaszcza w poszczególnych jego ogniwach, tj. produkcji i przetwórstwie mleka, konsumpcji, kanałach dystrybucji na rynku krajowym i zagranicznym.
- Perspektywy rozwoju rosyjskiego rynku mleka.

Dla realizacji tych celów sformułowano następujące pytania badawcze:

- Jakie są podstawowe problemy sektora mleczarskiego Rosji?
- Jakie są tendencje i perspektywy rozwoju rosyjskiego rynku mleka?
- Jakie są perspektywy rozwoju handlu zagranicznego z Rosją?

W opracowaniu podjęto próbę odpowiedzi na te pytania, analizując zjawiska i procesy zachodzące na rynku mleka w Rosji, szczególnie w wymienionych ogniwach sektora mleczarskiego.

Do badań wykorzystano: dane urzędów statystycznych Rosji, akty prawne dotyczące rynku mleka, czasopisma branżowe, raporty rynkowe opracowane przez instytucje naukowo-badawcze, międzynarodowe organizacje, firmy badania usług marketingowych, consultingowych, inwestycyjnych i in.

Produkcja mleka w Rosji

W roku 2010 w Rosji produkcja mleka wynosiła 31,9 mln ton (8,8 mln szt. krów) i w porównaniu z rokiem 1990 zmniejszyła się o 57% (tabela 1). Do roku

---

* Pamięci Profesora Zygmunta Smoleńskiego poświęcam ten artykuł.

2000 w Rosji obserwowano ciągły spadek produkcji mleka. W latach 2000-2002 produkcja mleka zaczęła powoli wzrastać. Różne przyczyny spowodowały, że w latach następnych tendencja wzrostowa nie ustabilizowała się, np. w 2003 roku produkcja mleka zmniejszyła się w związku ze słabymi zbiorami zbóż, brakiem pasz i wysokimi cenami ziarna. W latach 2008-2010 kryzys gospodarczy przyczynił się do spadku popytu globalnego, co z kolei miało negatywny wpływ na rozwój sektora mleczarskiego. Przyczyną zmniejszenia produkcji mleka w 2010 r. była także susza, skutkiem której był brak pasz oraz wzrost ich cen [2].

Zapoczątkowane w rolnictwie Rosji procesy prywatyzacyjne spowodowały powstanie wielkoobszarowych przedsiębiorstw (kołchozy, spółdzielnie czy spółki akcyjne), zatrudniających po ok. 200 osób, posiadających 3-5 tys. ha ziemi. Dominują gospodarstwa mające 100-600 krów. Gospodarstwa farmerskie utrzymują 50-200 krów [15].

Rynek mleka w Rosji jest silnie zróżnicowany regionalnie pod względem produkcji mleka i jego przetworów, poziomu cen oraz stopnia nasycenia rynku. Dla przykładu, regionalne zróżnicowanie produkcji mleka w 2009 r. było następujące: Region Nadwożański – 34%, Syberyjski – 18%, Centralny – 18%, Południowy – 17%, Uralski – 6%, Północno-Zachodni – 5%, Dalekowschodni – 2% [12].

Tabela 1

Rozwój produkcji mleka w Rosji w latach 1990-2010

Lata	Liczba krów w mln szt.	Wydajność mleczna 1 krowy w kg	Produkcja mleka ogółem w mln ton	Udział poszczególnych gospodarstw w ogólnej produkcji mleka w %			Rentowność produkcji mleka w % ^a
				wielkoobszarowe	indywidualne	farmerskie	
1990	20,5	2731	55,7	76,2	23,8	0	56
1996	15,9	2114	35,8	53,1	45,4	0	-34
2000	12,7	2502	32,3	47,3	50,9	1,5	13
2005	9,5	3176	31,1	44,9	51,9	3,2	18
2006	9,4	3356	31,3	45,1	51,3	3,6	19
2007	9,3	3501	32,0	44,3	51,7	4,0	25
2008	9,1	3595	32,4	44,0	51,7	4,3	25
2009	9,0	3737	32,6	44,5	51,1	4,4	-
2010	8,8	-	31,9	44,9	50,4	4,7	-

^a Rentowność dotyczy wielkoobszarowych gospodarstw rolnych.

Źródło: [12].

W 2009 roku w porównaniu do roku 2002 zmniejszył się udział regionu Centralnego o 5 punktów procentowych (p.p.), wzrósł natomiast udział Południowego oraz Nadwożańskiego o 3 p.p. W roku tym odnotowano zwiększenie produkcji mleka w następujących regionach: Południowym, Nadwożańskim, Uralskim, Syberyjskim oraz Dalekowschodnim.

W ostatnich latach można zaobserwować pozytywne tendencje, tj. stopniowy wzrost wydajności mlecznej, zwiększanie udziału gospodarstw farmerskich w dostawach, wysoką rentowność produkcji mleka w gospodarstwach wielkoobszarowych. Wielkoobszarowe gospodarstwa są głównymi dostawcami mleka do przetwórci mleczarskich. W latach 2009-2010 do przetwórstwa skierowano 16-17 mln ton mleka surowego, w tym ok. 13 mln ton dostarczono z gospodarstw wielkoobszarowych, 3-4 mln ton z indywidualnych gospodarstw rolnych oraz farmerskich [12]. Największym problemem branży mleczarskiej w Rosji nadal jest duży niedostatek i niska jakość miejscowego surowca. Przyczynami tego są: drogie pasze, nieracjonalne ich wykorzystywanie, zaniedbanie chowu bydła mlecznego, niski poziom mechanizacji farm oraz słabe ich wyposażenie, szybki wzrost cen produkcji nierolniczej (zwłaszcza energii elektrycznej), niedostateczne umiejętności i kwalifikacje menedżerów.

Polityka rolna Rosji w zakresie wsparcia sektora mleczarskiego

W założeniach polityki rolnej Rosji przewiduje się aktywne wsparcie sektora mleczarskiego. W ostatnich latach rząd Rosji podjął następujące działania:

1. W latach 2009-2010 budżetowe wsparcie producentów mleka wynosiło ponad 40 tys. mld rubli, w tym z budżetu federalnego 26,6 mld oraz 25,2 mld rubli [8]. Skierowano je głównie na subsydiowanie oprocentowania kredytów. Jest to jedno z narzędzi anty kryzysowego systemu finansowego wsparcia podmiotów produkujących mleko.
2. W 2010 r. subsydia z tytułu oprocentowania kredytów wzrosły do 100%. W ramach anty kryzysowego systemu wsparcia wydłużone zostały terminy kredytowania producentów mleka: kredytów krótkoterminowych do 6 miesięcy, inwestycyjnych do 3 lat, długoterminowych – od 8 do 11 lat.
3. Budżetowe wsparcie obejmuje również dofinansowanie regionalnych programów rozwoju produkcji mleka. Do posiadających najlepsze warunki rozwoju regionów w 2009 r. skierowano 13,4 mld rubli, w tym z budżetów regionalnych 3,4 mld rubli. W 2010 r. programem tym objęto: budownictwo nowych 127 farm o mocy produkcyjnej 450 tys. ton mleka oraz modernizację 383 farm [8].
4. Dofinansowano program wsparcia rozwoju małych i średnich rodzinnych farm (do 100 szt. bydła mlecznego) oraz stymulowano rozwój klastrów w branży mleczarskiej. W rezultacie, w 2009 r. w 11 regionach Rosji powstały 52 rodzinne farmy wyspecjalizowane w produkcji mleka. W 2010 r. wymienionym programem objęto budownictwo 215 rodzinnych farm w 14 regionach Rosji [7].
5. Subsydia dla podmiotów mających status chowu bydła zarodowego wynoszą 4600-5800 rubli na 1 sztukę umowną. W 2009 roku skierowano na ten cel 15 mld rubli, a w 2010 roku – 18 mld rubli.
6. Od 2010 r. wprowadzone zostały nowe subsydia dla producentów mleka zwiększających pogłowie jałówek udoskonalonej rasy mlecznej, w wysokości 4000 rubli na 1 sztukę. Wprowadzono zerowy podatek VAT na import rasowego bydła mlecznego do Rosji.

7. Od wielu lat w Rosji działa system zwrotu 20% VAT dla producentów mleka od kosztów wprowadzenia nowoczesnych technologii, wyposażenia nowych farm, produkcji pasz oraz innych kosztów.
8. Duży import w 2009 roku aktywizował działania organizacji samorządowej „Sojuzmołoko” w kierunku obrony krajowych producentów oraz podwyżki cła na produkty mleczarskie. W 2009 roku rząd Rosji podwyższył cła na importowane artykuły mleczarskie (np. cło na masło tropiczne wzrosło z 0 do 100%).
9. W 2009 r. podpisane zostały tzw. bilanse importu z Republiką Białoruś, przewidujące zmniejszenie udziału importu mleka w proszku oraz zwiększenie importu masła i serów. W 2010 r. ustalono limit importowanych do Rosji z Białorusi artykułów mleczarskich, który wynosi 2,8 mln ton artykułów mleczarskich w przeliczeniu na mleko. W każdym kwartale została uszczegółowiona struktura asortymentowa importowanej produkcji i z góry ustalona minimalna cena.
10. Od 1 stycznia 2010 r. wprowadzono „Ustawę o handlu detalicznym”, w której przewidywano określenie maksymalnych dopuszczalnych cen detalicznych na towary mające duże znaczenie socjalne. Ustawą zostały objęte artykuły mleczarskie: mleko spożywcze i masło. Dopuszczalne ceny detaliczne ustala się nie dłużej niż na 90 dni, pod warunkiem, iż cena na określone w ustawie towary nie wzrośnie ponad 30% oraz będzie obowiązywać jako przeciętna cena rynkowa przez 30 dni. Wymieniona ustawa aktywizuje również działania Antymonopolowego Komitetu w zakresie ograniczenia dominującego wpływu hiper- i supermarketów na rynku żywnościowym Rosji.
11. W 2010 roku zatwierdzono branżowy projekt pt. „Rozwój produkcji masła i serów w Rosji w latach 2011-2013” w celu stymulowania wzrostu tej produkcji. W projekcie tym dużą rolę odgrywają zagadnienia rozbudowy infrastruktury i systemu logistycznego, a także rozwoju marketingu tych produktów (szczególnie w zakresie innowacji produktowych) oraz formowania nowych brandów. Rezultatem realizacji tego projektu do 2013 r. powinien być wzrost produkcji serów do 264 tys. ton, masła do 522 tys. ton oraz redukcja udziału importu do 37% [2].
12. Od 2006 r. proces ustalania ceny zbytu na mleko surowe od rolników jest przedmiotem negocjacji pomiędzy organizacjami samorządowymi, a mianowicie: Krajowym Stowarzyszeniem Producentów Mleka (Sojuzmołoko) oraz Stowarzyszeniem Przedsiębiorstw Przetwórstwa Mleka Rosji (RSPMO). W trakcie negocjacji często opinie są rozbieżne lub wynikają trudności w podjęciu ostatecznej decyzji. Negatywnie wpływa to na działalność branży mleczarskiej.

W 2010 r. w drodze negocjacji została ustalona przez organizacje samorządowe minimalna cena skupu mleka (według obowiązującego w Rosji standardu – 3,4% zawartości tłuszczu oraz 3% białka) na poziomie nie niższym niż 11 rubli za 1 kg bez VAT [4]. Rosyjscy liderzy – firmy „Wimm-Bill-Dann” oraz „Junimilk”

zostały finansowo ukarane przez Antymonopolowy Komitet Rosji za zмовę w zaniżeniu cen mleka surowego.

Analiza ekonomiczna przeprowadzona przez naukowców wskazuje, że wyspecjalizowane gospodarstwa rolne produkujące mleko osiągają próg rentowności przy cenie 9 rubli za 1 kg mleka bez VAT [18]. Świadczy to o finansowych możliwościach przeprowadzenia restrukturyzacji i modernizacji w większości wyspecjalizowanych w produkcji mleka przedsiębiorstwach rolnych, jak również o konieczności racjonalizacji systemu zarządzania gospodarstw mających wysokie koszty produkcji.

Mimo podjęcia aktywnych działań w zakresie restrukturyzacji mleczarstwa oraz tworzenia sprzyjających warunków makrootoczenia dla podmiotów, sektor mleczarski Rosji ponad dekadę funkcjonuje w warunkach ostrego deficytu mleka – surowca.

Tendencje rozwoju branży przetwórstwa mleka w Rosji

Według danych Urzędu Statystycznego Rosji, w 2009 r. branżę przetwórstwa mlecznego Rosji reprezentowało 550 przetwórni mleczarskich dużych i średnich rozmiarów, a w 2010 r. – 500 [12]. Branża przetwórstwa mleka w Rosji stopniowo przechodziła kolejne etapy swojego rozwoju związane z: prywatyzacją sektora, restrukturyzacją przedsiębiorstw, koncentracją w branży, pogłębieniem procesu przetwórstwa. Proces koncentracji spowodował, iż dominującą rolę na rosyjskim rynku odgrywają miejscowi liderzy lub korporacje transnarodowe (KTN). Według danych firmy AC Nielsen, w 2008 r. udział największych liderów w rynku przetwórstwa mlecznego Rosji wynosił 62,4%, co świadczy o wysokiej stopie koncentracji [13].

Proces koncentracji w przetwórstwie mleka nadal trwa. Proces ten przebiega w drodze przejścia słabszych przetwórni przez silniejsze. Z drugiej strony, koncentracja odbywa się w wyniku konsolidacji liderów oraz wykupienia akcji liderów przez zagraniczne KTN. W 2010 r. doszło do konsolidacji aktywów dwóch liderów rynku mleka „Danon – Industria” i „Unimilk”, w której – 57,5% akcji należy do pierwszej firmy, a 42,5% do drugiej. W 2011 r. firma „Pepsi-Co” kupiła 66% akcji rosyjskiego lidera rynku mleka – „Wimm-Bill-Dann”.

Wskaźnik dynamiki produkcji branży przetwórstwa mleka Rosji kształtował się w 2010 r. na poziomie 108,9%, a w 2009 r. – 99,7% (w porównaniu do 2008 r.). W tym czasie indeks produkcji przemysłu spożywczego w 2010 r. wynosił 105,4%, a w 2009 r. obniżył się do 99,5%. Świadczy to o bardziej dynamicznym rozwoju przetwórstwa mleka niż innych branż przemysłu spożywczego [12].

Z tabeli 2 wynika, iż w ostatnich latach następował stały wzrost produkcji mleka nieodtłuszczonego, serów, kefirów oraz śmietanki. Produkcja masła, napojów mlecznych, w tym jogurtów, wzrastała do 2007 r., a w następnych latach obserwuje się jej nieznaczne zmniejszenie. W strukturze sprzedaży sektora w 2009 r. udział serów wynosił 34,9%, masła i tłuszczu mlecznego – 33,8%, mleka spożywczego – 19,1%, jogurtu – 6,8%, deserów mlecznych – 4,6%, lodów – 0,8% [3].

Tabela 2

Produkcja podstawowych artykułów mleczarskich (w tys. ton)

Produkty	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009
Produkcja mleka nieodtłuszczonego w przeliczeniu na mleko ^a	20800	5600	6200	9700	10000	10500	10322	10900
Masło	833	421	267	254	268	272	272	233
Sery	458	218	221	378	421	437	430	442
Mleczne konserwy	980	527	620	897	833	760	864	830
Napoje mleczne	1308	556	1224	1856	1900	2187	2159	-
w tym: jogurt	-	-	238	530	604	789	784	-
kefir	1014	362	636	782	781	897	907	-
Lody	466	232	363	396	407	364	382	-
Śmietanka	1313	301	357	437	476	696	804	-

^a Produkcja mleka nieodtłuszczonego w Rosji obejmuje: mleko spożywcze, w tym UHT, napoje i desery mleczne, śmietaną oraz inne.

Źródło: [12].

Odrębności rosyjskiego rynku mleka są następujące :

1. Występują sezonowe wahania cen mleka i artykułów mleczarskich, których główną przyczyną jest brak mleka surowego. Porównanie miesięcznych wskaźników cen mleka surowego oraz poszczególnych artykułów mleczarskich w latach 2009-2010 wskazuje na to, że pierwsze rosną o wiele szybciej niż pozostałe. Tendencja ta szczególnie nasila się w miesiącach zimowych. W listopadzie i grudniu 2009 r. indeks cen mleka surowego wynosił 106,1% i 108,1%, masła odpowiednio – 106% i 105%, serów – 105% oraz mleka płynnego – 101% [12]. W latach 2008-2009 cena skupu mleka surowego o zawartości tłuszczu 3,4% oraz 3% białka w Rosji kształtowała się na poziomie 24,6-26,6 euro/kg; był to poziom zbliżony do cen mleka w skupie w UE¹.
2. Wysoka cena mleka – surowca, powoduje nieopłacalność surowcochłonnych produktów mleczarskich, takich jak: sery, masło, mleko w proszku i inne suche produkty mleczarskie. Z drugiej strony, na te produkty nie wystarcza surowca. Wzrastający popyt na mleko nieodtłuszczone spowodował w 2010 r. zmniejszenie produkcji masła, serów oraz suchych produktów mleczarskich oraz konieczność zwiększenia importu tych produktów. Sytuacja taka będzie się utrzymywać dopóki rosyjski sektor mleczarski nie zaoferuje swoim konsumentom konkurencyjnej cenowo i jakościowo wzbogaconej oferty. Najważniejszą przesłanką osiągnięcia tego celu jest produkcja tańszego surowca wysokiej jakości.

¹ Dla porównania, przeciętna cena mleka surowego w UE o zawartości tłuszczu 4,2%, białka 3,4% w 2008 r. wynosiła 34,58 euro/100 kg oraz w 2009 r. – 26,92 euro/100 kg [9].

Konsumpcja i dystrybucja artykułów mleczarskich

Rosyjscy konsumenci są przyzwyczajeni do konsumpcji artykułów mleczarskich. W latach 2000-2009 konsumpcja mleka i artykułów mleczarskich w przeliczeniu na mleko stale wzrastała: z 215 do 246 kg na osobę. W 2009 r. w Rosji wynosiła 76,9-72,4% poziomu konsumpcji uznanego za racjonalny (w przeliczeniu na mleko). Potencjalną chłonność (dodatkową) rosyjskiego rynku mleka w 2009 r. można szacować w granicach 23,1-27,6% tego poziomu².

Analiza przeciętnych dochodów ludności w latach 2003-2009 [12] wskazuje na następujące tendencje:

- udział osób najuboższych zmniejszył się z 51,1% do 7,4%;
- systematycznie wzrastał udział osób ze średnimi dochodami;
- dynamicznie (ponad 2 razy) wzrósł udział osób najbogatszych – z 6,7% w 2004 r. do 13% w 2009 r.

W 2009 r. osoby najbogatsze, stanowiące 13% ogólnej liczby konsumentów, dysponowały 47,8% globalnych dochodów ludności, 5% dochodów przypadało na 7,4% najuboższych konsumentów, pozostałe 52,8% na konsumentów ze średnimi dochodami [12]. Świadczy to o dużym rozwarstwieniu rosyjskiego społeczeństwa i jednocześnie o kształtowaniu się grupy konsumentów ze średnimi dochodami. W dużych miastach Rosji powstają rynki bogatych, wymagających konsumentów.

Według badań firmy TG Russia, 99% respondentów stale konsumuje artykuły mleczarskie. Najbardziej popularne są tradycyjne produkty: mleko, kefir, śmietana, masło, sery. Takie wyniki badań potwierdzają firmy „Tetra – Pak” oraz „Nielsen”. W dużych miastach w 2010 r. wzrosła tendencja do konsumpcji produktów z wysoką wartością dodaną [10]. Rosjanie przywiązani są do marek, a skłonność do kupowania innowacji produktowych jest silna. Według szacunków firmy „Nielsen”, okres kryzysu to najwyższy czas na wprowadzenie innowacji produktowych.

Badania marketingowe firmy „Nielsen” wskazują na istotne zmiany w preferencjach rosyjskich konsumentów pod wpływem sytuacji kryzysowej. Charakterystyczne cechy modelu zachowania rosyjskiego konsumenta w latach 2008-2010 są następujące:

- obniżenie popytu na produkty i usługi rozrywkowe;
  - wzrost popytu na dobra podstawowe oraz zmniejszenie ilości kupowanych dóbr;
  - przejście na tańsze marki produktu;
  - redukcja sprzedaży pakowanych produktów, w tym mleczarskich; w latach 2008-2009 obniżyła się o 7,2% w porównaniu do lat poprzednich, kiedy obserwowano ich stabilny, przeciętny wzrost o 0,8% rocznie;
  - zmiana miejsca dokonywania zakupów oraz image'u sieci handlowych;
  - duże znaczenie opakowania w podejmowaniu decyzji o zakupie produktu.
- W Rosji bardziej się liczy emocjonalny oraz informacyjny aspekt opakowania niż sama estetyka.

² Racjonalny poziom konsumpcji mleka i artykułów mleczarskich w przeliczeniu na mleko, według Ministerstwa Zdrowia Rosji, ustalony jest na poziomie 320-340 kg na osobę.

Wraz z pojawieniem się nowych technologii w zakresie źródeł informacji, mediów społecznych i komunikacji, klienci stali się bardziej wymagający. Sprzedawcy artykułów mleczarskich zaczęli posługiwać się internetowymi kanałami sprzedaży.

Według badań firmy „MAR Consult”, w latach 2009-2010 tylko 2% mieszkańców dużych miast było w pełni zadowolonych z jakości artykułów żywnościowych, 47% stanowili średnio zadowoleni, 51% było niezadowolonych [10].

W czasie kryzysu wzrósł image sieci handlowych, które wybrały strategię lidera kosztowego oraz zaoferowały tanie i różnorodne produkty. Najbardziej popularnym miejscem zakupu są hiper- i supermarkety oraz dyskonty. W 2009 roku wzrósł udział hiper- i supermarketów wśród innych podmiotów o 12,6% w porównaniu do zeszłego roku, w największym stopniu w małych miastach (do 10 tys. mieszkańców). W 24 największych miastach, gdzie super- i hipermarkety posiadają dominującą pozycję od wielu lat, ich udział wzrósł tylko o 5,1%. Nadal maleje udział tradycyjnych średnich i dużych sklepów oraz bazarków.

Można przewidywać, iż w długim okresie strategia super- i hipermarketów zmieniać się będzie w kierunku umiarkowanej ceny oraz wysokiej jakości, wzbogaconej oferty, zrozumiałego dla konsumenta merchandisingu [10].

Tendencje zmian w handlu zagranicznym

Przez wiele lat Rosja była i pozostaje importerm netto artykułów mleczarskich. Udział importu ma tendencję wzrastającą. W strukturze rozdysponowanego mleka udział importu wynosił w 1990 roku 12%, a eksportu 0,5%, w 2003 roku – 13,8% i 1%, w 2009 r. odpowiednio – 17% i 1,2%. Import w ekwiwalencie mleka w latach 2000-2004 wynosił 4,7-6,3 mln ton, w latach 2005-2008 osiągnął poziom 7,1-7,3 mln ton, a w 2009 roku – 7 mln ton. Eksport artykułów mleczarskich w latach 1990-2009 kształtował się w granicach 335-520 tys. ton; najwyższy był w latach 2007-2008 (582-612 tys. ton). Wzrost importu w poszczególnych latach spowodowany był głównie deficytem mleka surowego, a w latach 2007-2008 także wzrostem cen w skupie od rolników o 44%, co przyczyniło się do podniesienia przeciętnej ceny 1 kg artykułów mleczarskich o 33% [6]. Ceny rosyjskich producentów artykułów mleczarskich były wtedy wyższe od cen światowych.

Wiodącym dostawcą na rosyjskim rynku mleka importowanych produktów, tj. mleka w proszku, serów, masła w ostatnich latach jest Białoruś. W 2009 r. kraj ten eksportował 2,5 mln ton artykułów mleczarskich w przeliczeniu na mleko, co stanowiło 5% światowego handlu. W latach 2000-2009 eksport artykułów mleczarskich z Białorusi wzrósł 3-krotnie, z czego 80-85% skierowano do Rosji. W strukturze światowego eksportu w 2009 r. udział Białorusi wynosił: 6% – mleko w proszku oraz 9% – sery i masło [9].

W krajowym spożyciu największy jest udział (ponad 40%) importu serów, masła i mleka w proszku. W 2009 r. Rosja zajmowała 1 miejsce w światowym imporcie masła i serów oraz 7 miejsce mleka w proszku (71 tys. ton, podobnie jak Nigeria) [9].

W imporcie masła w roku 2000 dominowała UE – 38% oraz Ukraina – 32%. W latach 2005-2008 wzrastał udział importu masła z Białorusi (z 38% do 50%), a także Nowej Zelandii (z 20% do 23%), a z kolei zmniejszył się udział UE (z 24% do 21%). W imporcie serów największy jest udział krajów UE, jakkolwiek niższy w porównaniu do 2000 r., kiedy wynosił 70%. Udział Białorusi w imporcie serów w latach 2000-2009 corocznie wzrastał (z 16% do 35%), na wysokim poziomie jest również udział importu serów z Ukrainy (18%), chociaż w stosunku do 2005 r. zmalał.

Tabela 3

Struktura rosyjskiego importu masła i serów w latach 2000-2009

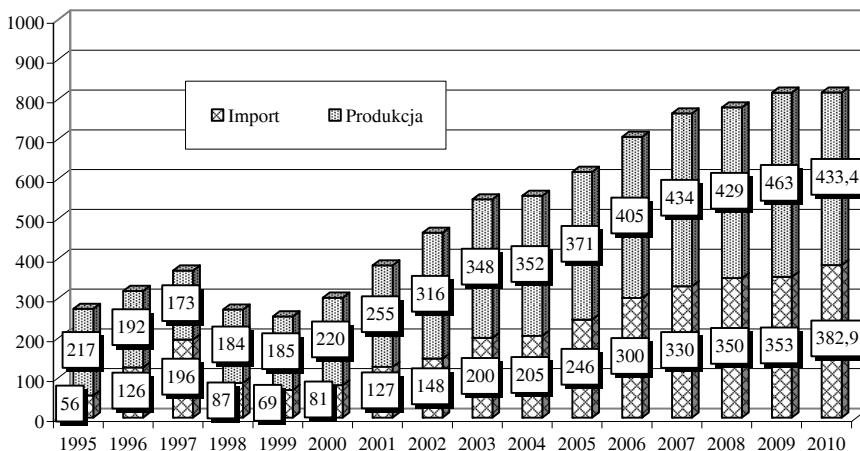
Lata	Udział poszczególnych krajów w imporcie (%)							
	UE	Białoruś	Ukraina	Nowa Zelandia	Australia	USA	Urugwaj	Inne kraje
Masło: 2009 r. – 127 tys. ton (14% światowego importu)								
2000	38	17	32	7	5	-	-	1
2005	24	38	15	20	2	-	-	1
2008	20	42	-	15	2	12	7	2
2009	21	50	-	23	2	2	-	2
Sery: 2009 r. – 353 tys. ton (19% światowego importu)								
2000	70	16	10	-	-	-	-	4
2005	39	21	36	2	-	-	-	2
2008	50	30	18	-	-	-	-	2
2009	47	35	18	-	-	-	-	-

Źródło: International Trade Database Dutch Dairy Board / Comtrade.

Rysunek 1 ilustruje wzrastającą tendencję produkcji oraz importu serów w Rosji. W ciągu 15 lat import wzrósł 6,8 razy, a produkcja tylko 2-krotnie. Świadczy to o wysokiej chłonności tego rynku oraz nie nadszaniu krajowych producentów za rosnącym popytem, a także niekonkurencyjnej ofercie rosyjskich produktów. Obecnie udział importu w krajowym spożyciu serów prawie dorównuje produkcji krajowej.

W latach 2007-2009 struktura importu serów była następująca: sery dojrzewające i półdojrzewające 77-78%, sery niedojrzewające 16,6-17,8%, serki topione 4,1-4,4%, sery pleśniowe 0,8%.

Eksport rosyjskich serów zwiększył się w latach 2005-2009 z 7,7 do 27 tys. ton. Głównymi odbiorcami są: Białoruś, Kazachstan, Tadżykistan.

Rys. 1. Produkcja i import serów w Rosji w latach 1995-2010 (tys. ton)

Źródło: [4].

Zmniejszenie produkcji mleka w proszku w 2009 r. spowodowane było wprowadzeniem nowego standardu, według którego mleko w proszku może być wykorzystane wyłącznie do produkcji napojów mlecznych. Przyczyniło się to do zmniejszenia również innej produkcji, dla której wcześniej mleko w proszku stosowano jako dodatek. To z kolei spowodowało zmianę struktury rozdysponowania mleka surowego oraz jego deficyt, w rezultacie czego nastąpił wzrost importu masła, serów oraz mleka w proszku. Udział Białorusi w imporcie mleka w proszku był dominujący – 82% (tab. 4). Rosja kupowała również droższe mleko w proszku z krajów wysoko rozwiniętych, ponieważ zwiększania tańszego importu z Białorusi nie popierały władze Rosji. W czerwcu 2009 r. Rosja zaczęła stosować wobec Białorusi sankcje zwane „wojną gazową”, której towarzyszyła „wojna mleczna”.

Sytuacja związana z importem mleka w proszku z Białorusi w 2010 r. bardzo wzburzyła rosyjskie środowisko biznesowe w branży mleczarskiej. Problem polegał na tym, że według podpisanych bilansów mleka Rosja zobowiązała się do zakupienia w Białorusi mleka w proszku po ustalonej z góry minimalnej cenie 3,0-3,1 USD za 1 kg, podczas gdy maksymalna cena na rynku światowym wynosiła 2,5-2,6 USD. Ponieważ białoruska strona wycofała się z renegocjacji warunków, Rosja poniosła straty na wymienionej transakcji, szacowane na ok. 500 mln dol. [11]. Sytuacja ta będzie mieć negatywny wpływ na wzajemne stosunki, być może spowoduje jeszcze niejedną „mleczną wojnę”. Stworzyło to szansę zwiększenia importu z innych krajów, również z Polski, gdyż w 2010 r. rosyjski import mleka w proszku 2-krotnie przewyższał produkcję.

Tabela 4

**Produkcja i import mleka w proszku pełnego oraz odtłuszczonego w Rosji
w latach 2006-2010**

Lata	Produkcja (tys. ton)	Import (tys. ton)	Udział Białorusi i Ukrainy w ogólnym imporcie %
2006	170	82	95
2007	173	65	90
2008	174	90	91
2009 ^a	112	71	82
2010 ^a	110	217	73

^a Import dotyczy wyłącznie Białorusi.

Źródło: [4].

Istotną rolę na rosyjskim rynku mleka odgrywa też handel zagraniczny jogurtem, kefirem oraz innymi fermentowanymi napojami mlecznymi. W latach 2005-2009 w krajowym spożyciu tych produktów udział eksportu wynosił 42-47%, a importu 19-21%. Import tych produktów wahał się od 15,9 tys. ton w 2005 r. do 11,9 tys. ton w 2009 r. Największymi dostawcami w 2009 r. były: Finlandia – 52% ogólnej ilości importu, Polska – 15,5%, Francja – 11,4%. Eksport wymienionej grupy produktów w 2009 r. przewyższał 4,7 razy import i wynosił 56,9 tys. ton. Największymi odbiorcami rosyjskiego eksportu były kraje postradzieckie.

W 2009 r. pod naciskiem organizacji samorządowej „Sojuzmołoko” wzrosły taryfy celne w Rosji. W środowisku mleczarzy Rosji, szczególnie w organizacjach samorządowych, trwa dyskusja o zasadności utrzymania wysokiego cła. Wielu specjalistów uważa, że w długim okresie w warunkach dużego deficytu mleka surowego (w granicach 33-43%, w zależności od wahań sezonowych), podtrzymanie cła na tak wysokim poziomie nie jest wskazane. Wysokie cła są uzasadnione tylko w okresie krótkim, aby chronić krajowych producentów od sezonowych wahań rynkowych. Moce produkcyjne przedsiębiorstw przetwórstwa mleka w Rosji wykorzystane są przeciętnie w ok. 57%. Wysokie cła zwiększają wpływy do budżetu (z których można wspierać programy rozwojowe dla producentów mleka), przyczyniają się jednak do wzrostu cen, co z kolei wpływa na obniżenie konsumpcji.

Specjaliści z branży uważają, że tani import, osiągnięty poprzez obniżenie cła do poziomu poprzednich lat (czyli 15%), może być jednym z ważnych elementów stabilizujących rosyjski rynek mleka. Według Labinowa, „...na stabilizację cen na rynku mleka w najbliższych latach będą wpływać następujące samoregulujące elementy rynkowe: zmniejszenie produkcji mleka nieodtłuszczonego (tendencja do zmniejszenia popytu nasiliła się w jesiennych miesiącach 2010 r.), zwiększenie importu serów, mleka w proszku i masła” [8]. W związku z tym rząd Rosji może będzie dążyć do obniżenia cła na te produkty. Zdaniem specjalistów, Rosja

powinna zmniejszyć cła na import mleka surowego oraz nisko przetworzonych artykułów mleczarskich z innych krajów, a także znieść sztywne ceny na importowane produkty [11].

Podsumowując, można stwierdzić, że rynki masła, mleka w proszku oraz serów opanowane są przez importowane produkty. Jest to związane przede wszystkim z deficytem mleka surowego oraz jego wysoką ceną i wpływa to na niższą konkurencyjność cenową rosyjskich producentów. **Rosyjskie rynki: serów, masła, mleka w proszku mają i będą mieć perspektywy rozwoju i wzrostu importu.**

W imporcie wymienionych produktów nadal dominujące pozycje należą do Białorusi oraz Ukrainy. Jednak wprowadzenie limitów importu dla Białorusi, sankcje Rosyjskiego Inspektoratu Nadzoru Jakości oraz liczne rozprawy sądowe, jak również różne działania polityczne mają na celu obniżenie jakości białoruskiej oferty importowej. Mogą one powodować obniżenie udziału importu tak z Białorusi, jak i z Ukrainy, a wówczas luka rynkowa może być zajęta przez inne kraje, w tym Polskę.

Powstaje kolejne pytanie: jak długo na rynku serów, masła, mleka w proszku udział importu będzie tak duży? Odpowiedź tkwi w innym pytaniu: Czy uda się w Rosji rozwinąć konkurencyjne ogniwo produkcji mleka? Liczne programy rządowe, subsydia oraz inne różnorodne formy państwowego wsparcia uruchamiane w ostatnich latach skłaniają do odpowiedzi, że być może obecne reformy dadzą pozytywne rezultaty w ciągu 5-10 lat.

Wieloletnie doświadczenie Rosji w zakresie prowadzenia reform rolnych (także w czasach Związku Radzieckiego) wskazuje jednak na takie zjawiska, jak:

- nieciągłość oraz brak konsekwencji w prowadzeniu reform rolnych, ich tymczasowy charakter oraz krótkookresowe skutki;
- brak priorytetu rozwoju rolnictwa w polityce państwowej;
- eksploatorskie podejście do rolnictwa, tak ze strony państwa, jak i podmiotów przetwórstwa.

To ostatnie dotyczy szczególnie KTN, które wiele razy zostały ukarane za zniżkę w zaniżaniu cen skupu mleka. Z drugiej strony, KTN, które działają i rozwijają ekspansję na rynek Rosji, będą zmuszone poszerzać bazę surowcową oraz zadbać o jej modernizację³. Większość z nich jednak wykazuje aktywność głównie w zakresie asortymentu produkcji mleka nieodtłuszczonego.

Wymienione zjawiska pozwalają na przewidywanie długookresowej tendencji potrzeby importu serów, masła oraz produktów proszkowanych do Rosji.

Wnioski

1. Pomimo pozytywnych rezultatów osiągniętych w produkcji mleka: podwyższenia wydajności mlecznej, wzrostu udziału gospodarstw wielkoobszarowych oraz farmerskich w ogólnej produkcji mleka, wysokiej rentowności produkcji

³ Próby wsparcia modernizacji bazy surowcowej miały miejsce na początku tego wieku. Firma Wimm-Bill-Dann zainicjowała program pt. „Mleczne rzeki Rosji”, mający na celu wsparcie modernizacji bazy surowcowej dostawców - przedsiębiorstw rolnych. Do tego programu dołączyli najwięksi liderzy oraz KTN działające na terenach Rosji.

- mleka, największym problemem branży mleczarskiej w Rosji jest duży niedostatek i niska jakość miejscowego surowca.
2. Polityka państwowa w Rosji jest i będzie w najbliższych latach sprzyjała rozwojowi wszystkich ogniw sektora mleczarskiego. Można spodziewać się, że w ciągu najbliższych 5-10 lat korzystne warunki rozwoju sektora zaowocują pozytywnymi rezultatami w zakresie wzrostu jego konkurencyjności.
  3. Konsumpcja mleka i artykułów mleczarskich w Rosji od wielu lat charakteryzuje się stałą tendencją wrastającą, nawet w czasie kryzysu gospodarczego. Świadczy to o dużym przywiązaniu Rosjan do konsumpcji artykułów mleczarskich.
  4. W czasach kryzysu zmienił się model zachowania rosyjskiego konsumenta w kierunku preferowania bardziej podstawowych artykułów mleczarskich, ale nadal istnieje duże przywiązanie do brandów oraz chęć kupowania nowości produktowych. Rosyjscy konsumenci stają się coraz bardziej wymagający wobec producentów oraz sieci handlowych, zwłaszcza w zakresie poprawy jakości produktów mleczarskich.
  5. W ogniwie handlu detalicznego artykułami mleczarskimi dominującą pozycję zajmują duże sieci handlowe: hiper-, supermarkety oraz dyskonty. Ich udział wzrasta głównie w mniejszych miastach, w dużych natomiast od wielu lat mają monopolistyczną pozycję. Przewiduje się, iż w długim okresie strategia niskich kosztów sieci handlowych zmieni się na umiarkowaną oraz preferowanie wysokiej jakości, wzbogaconej oferty, zrozumiałego dla konsumenta merchandisingu.
  6. Należy spodziewać się także tendencji wzrostowych w imporcie rosyjskim w związku z dużym deficytem surowca i brakiem konkurencyjności krajowych producentów. Rynek masła, serów, proszkowanych produktów mleczarskich, w szczególności mleka w proszku ma i będzie mieć duże szanse rozwoju, z czego wynika potrzeba importu wymienionych produktów w długim okresie.

Pomimo pozycji lidera Białorusi i częściowo Ukrainy w imporcie, ich udział może ulegać zmianie z uwagi na różne przyczyny, zwłaszcza polityczne. Prawdopodobnie rząd Rosji będzie dążył do obniżenia cła, co wpłynie na zwiększenie importu z innych krajów.

Podsumowując aktualny stan w sektorze mleczarskim Rosji, można stwierdzić, iż bardzo wyraźnie zaznacza się problem dużej dysproporcji pomiędzy ogniwami nowoczesnego przetwórstwa i kanałów dystrybucji (charakteryzującymi się wysokim stopniem koncentracji) a przestarzałym rolnictwem. W Rosji istnieje duży deficyt mleka surowego wysokiej jakości. Producenci mleka nie spełniają wymagań przetwórstwa, nie nadążają za wrastającym poziomem konsumpcji oraz wymaganiami konsumentów. Dopóki reforma rolna w Rosji trwa, kraje wysoko rozwinięte, w tym Polska, powinny zadbać o kształtowanie skutecznej strategii eksportowej na rynku mleczarskim Rosji.

Literatura:

1. Avchuchova: Obzor rynku produktow dlitelnogo chranieni'a. Mołocznaja promyszlennost, nr 6, 2010.
2. Danilenko A.: Gosudarstwo i mołocznyj biznes. Konstruktiwnyj dialog. Mołocznaja promyszlennost, nr 8, 2010, s. 41.
3. Data monitor 2010: Dairy in Russia. www.datamonitor.com.
4. Goskomstat Rosji: www.gks.ru.
5. Kolonczi K.V.: Razvitije syrjewoj bazy – kluczewoj faktor razwitija proizvodstwa w mołocznoj promyszlennosti Rosji. Mołocznaja promyszlennost, nr 3, 2011.
6. Labinow W.: Inwesticjonnaja priwlekatielnost mołocznoego sektora Rosji. Mołocznaja promyszlennost, nr 2, 2011.
7. Labinow W.: Oteczestwiennyj mołocznyj rynek i cenoobrazowanije na syroje mołoko: sostojanije i perspektiwy. Mołocznaja promyszlennost, nr 3, 2011.
8. Labinow W.: Potencialnyje wozmożnosti i perspektiwy razwitija rynku mołoka i mołocznych produktow w Rosji. Mołocznaja promyszlennost, nr 7, 2010.
9. LTO Netherland: International milk price comparison.
10. Nielsen: Image roznicznych sieciej Rosji głazami pokupatielej. Raport rynkowy firmy. Mołocznaja promyszlennost, nr 7, 2010.
11. Polak I.: Rynek suchogo mołoka i masła. Obzor 2010 i prognoz 2011. Mołocznaja promyszlennost, nr 1, 2011.
12. Ruskij statističeskij jeżegodnik 2010: www.gks.ru.
13. Russia Food & Drink Report Q2009.: Business Monitor International LTD.
14. Rynek Rolny. Analizy, Tendencje, Oceny.
15. Sierogin S. i in.: Mołocznyj podkompleks Rosji: itogi raboty w 2009 godu. Mołocznaja promyszlennost, nr 3, 2010.
16. Shevelova S.: Rynek mleka Rosji – aktualny stan i perspektiwy. Cz. I i II. Przegląd Mleczarski, nr 2 i 3, 2006.
17. Shevelova S.: The tendencies of changes on the Russian milk market. Roczniki Naukowe SERiA, t. IX, z. 4, Warszawa – Poznań – Kraków 2007.
18. Zdanow N.: Możet li zakupocznaja cena rozorit proizwoditielej. Mołocznaja promyszlennost, nr 10, 2010.